

France Bezlaj (Ljubljana)

PROBLEMATIKA IMEN VIR IN SKOČIDJEVOJKA

V spomin učitelju in prijatelju Jakobu Kelemini

Dvomljivo je iz slovenskih sinonimnih variant *iríti se*, *jeríti se*, *jaríti se* osamiti samo eno, kakor je storil Berneker, SEW I 447, ki omenja samo eno, *jaríti se* „Wellen bilden, schäumen“ poleg *jâr(f.)* „die Stelle, wo das Wasser schäumt“, *jarîn* „Wasserwirbel“, *jarína* „die Stelle, wo das Wasser schäumt“, kar povezuje s csl. *jaríti se*, „zürnen, sich erbittern“. Semantično je to mogoče, toda glasoslovno ne more iz tega nastati *jeríti se* in *iríti se*. Zaradi pomensko enakega lit. *jûruoti* „wogen, wallen“ sem se že pred leti odločil,¹ da je treba pri teh slovenskih glagolih izhajati iz ide. **ūr-*, prevojne stopnje osnove **eu̯r(i)-* „voda“, prim. lit. *jûra* „morje“, let. *jûra*, *jûre* „morje“, st. prus. *iûrin* „morje“ a tudi *wurs* „Teich“.² Sln. *jeríti se* poleg dial. *jèri* „Tümpel“ lahko razložimo z razširitvijo vokalne kvalitete, ki je v slovenščini pogostna, prim. *Témenica*, iz *tymeno* „blato“, iz primarnega *iríti se* poleg *îr (m)* „Tümpel“, po ne-preverjenih ustnih podatkih tudi *îr (f)* in *irîn* „Wasserwirbel“. Obliko *jaríti se* je teže zadovoljivo pojasniti. Morda je produkt besednega križanja, ali pa se je razvila po zaenkrat neugotovljivem procesu iz zgornje osnove. Ako je tpn. *Jarše* ob Savi iz *jaríšćane ista osnova, je lahko to že stara dubleta.

Primarno *iríti se* in po vsej verjetnosti *irbjь je moglo nastati preko **jir-* iz starejšega **jyr-* in to iz predslovenskega **jûr-*. Ker je ide. *jûs dalo slov. *vy*, bi pričakovali regularno *vyrbjь iz **jûr-* in to tudi najdemo v r. dial. *vyrbь* „Tümpel“ (poleg *byrbь*), kar pušča Vasmer, REW I 241 brez etimologije. V ruski onomastiki najdemo samo hidronima *Vyrij*, *Vyrbja*, *Vyrbjanka*, a tudi *Vyra*, *Vyrka*, *Vyrovka*, *Vyrovskaja*³ in tpn. *Vyrbye*, *Vyrbja* poleg *Vyr*, *Vyry*, *Vyrec*, *Vyrki*, *Verki*⁴ z značilnim arealom. Dubleta *byrbь* se ne pojavlja v imenih in je zato gotovo mlajša.

¹ F. Bezlaj, *Razprave SAZU* II Kl. VII 164.

² O tem Fraenkel, LEW 198 z literaturo.

³ M. Vasmer, *Wörterbuch der russischen Gewässernamen* I 397.

⁴ M. Vasmer, *Russische geographische Namen* II 234.

Upravičeno lahko suponiramo izhodno **vyr̥bj̥b* tudi za vrsto slovenskih oblik, tako v 16. st. *viry* (beri *vir̥lj*) pri Trubarju, danes dial. *ver̥ij* (Poljane, Tolmin), *ber̥ij* (Vrsno), *vr̥ij*, *br̥ej* (Goriška Brda), *v̥eri*, g. *v̥er̥ije* (Tolmin), *v̥er̥ičk* (Tolmin), *v̥ier*, lok. u *voeru* (Rezija), *v̥êren* (Vipava), nelokalizirano tudi *v̥iren*. Pomen variira od „locus fluminis profundior“ preko „vertex“ do „piscina“, a tudi „fons“ in v kolektivnih oblikah *vir̥jê*, *ver̥jê* je v mikrotoponimiji tudi oznaka močvirij.

Ramovš⁵ je zajel samo oblike z začetnim *v-* in je suponiral, da je bilo stv. *wi(w)ari* trikrat izposojeno v slovenščino. Najprej v zgoraj navedenih primerih, kasneje v oblikah *vejer* in *bajer*. Ta prekomplicirana razlaga ne vzdrži glasoslovne kritike in ne pojasni oblik z začetnim *i-*. Kakor v stprus. *iūr̥in* „morje“: *wurs* „Teich“ smemo tudi za praslovanščino suponirati dubletu **ir̥bj̥b*: **vyr̥bj̥b*.

V slovanskih jezikih najdemo še en primer takšne dublete v str. *ir̥ijb*, *ir̥ejb*, izpričano samo enkrat v 12.st. v Nestorjevi kroniki s pomenom „kraj, kamor jeseni odlete ptice selivke“, danes v južnoruskih narečjih *ir̥ij* poleg *v̥yrej*, *v̥yraj* „skazočnyj, zagadočnyj kraj, teplyje strany, volšebnoje carstvo“. Dalje tudi „vsjakaja ptica, uletajuščaja na zimu, žavoronok“⁶ okoli Smolenska. Vasmer, REW I 486 posveti večjo pozornost samo prvemu pomenu. Omenja tudi ukr. *v̥yrej*, *v̥yrij*, br. *v̥yryj* in p. *wyraj*, izhaja pa iz iranskega **airyā-*(*dahiū*) „arisches Land“. Navaja tudi vrsto drugih poizkusov razlage, ki ne vzdrže kritike. Pri tem pa r.dial. *v̥yrej* „Lerche“ in br. *v̥yryj* „Zugvogel“ primerja s sln. *v̥ir* „grosse Ohreule“ in č. *v̥yr* „Uhu“ neznanega izvora. Tudi r.dial. *v̥yrej* (Pskov, Tver̥) *v̥yr̥ej* (Tver̥) „Zauberer“, pušča brez razlage.

Kljub navidezno popolnoma različnim pomenom je vendarle treba preveriti, če so vse te slovenske in ruske besede samo slučajna homonima. Že Vasmer navaja pri geslu *ir̥ij* nekaj ugrofinskih paralel, ostjaško *mort̥m̥ax* in vogulsko *mort̥maa* „unbekanntes Land, wo die Zugvögel überwintern“. Toda to pomeni „Randland, Uferland“ in ni nujno, da se ujema z današnjimi predstavami o pričjih selitvah. Opozorjen na problem mi je odlični poznavalec ugrofinskih jezikov B. Čop mimogrede poiskal zbirjensko *sarid'z* „(warme) Gegend, wohin Zugvögel ziehen“, a tudi „Meer“ in k temu *sarid'z-p̥ětka* „Zugvogel“, *sarid'z-katša* „ein der Elster ähnlicher bunter Vogel“.⁷ Iz iste osnove je tudi votjaško *zarez*, *zarid'z* „Meer“ in finsko *sarajas* v starih pesmih, posebno v čarovnih izrekih s pomenom „morje; blago, milo morje; severno morje, podzemno morje“.⁸ Besedna družina je izposojena iz iranščine, v avesti **zrayas-* „morje, svetovni ocean“, sti. *jr̥ayas* „morje, prostranstvo“ itd. Prapermijska oblika je bila **sarad'z* z domnevno metatezo iz **d'zarj̥žs-*.

Da tudi str. *ir̥ijb* ni moglo pomeniti „warmes Südland“ v današnjem smislu ptičjih selitev, se prepričamo iz konteksta v Nestorjevi kroniki. Tam beremo: *I semu sja podivujemy kako potica n(e)b(es)nyja iz̥o ir̥vja idu(t̥b) i per̥v̥eje v̥z naši ruc̥e i ne stavjaty sja na jedinoj zemli n̥b i sil̥nyja i chudyja*

⁵ F. Ramovš, ČJKZ III 58; glej tudi J. Kelemina, SR VIII 88 in F. Bezljaj, *Slovenska vodna imena* I 62, II 301.

⁶ *Slovar' russkich narodnyh govorov* V 341.

⁷ Wichmann, *Syrjänisches Wortschatz*, 230 b.

⁸ Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, *Suomen kielen etymologinen sanakirja* IV 973.

*idutъ po vsѣmъ zemljamъ božijimъ povelĕnĭjemъ i napolnjatъ sja lĕsi i polja.*⁹ V Trautmannovem nemškem prevodu se to mesto glasi: *Auch darüber verwundern wir uns, wie die Vögel des Himmels aus dem warmen Südlände kommen und zuerst zu uns, und sich nicht aufhalten in nur einem Lande, sondern starke und schwache ziehen auf Gottes Gebot über alle Lande, dass sich erfüllen die Wälder und Felder.*¹⁰

Na prvi pogled je jasno, da v Podučeniju Vladimirija Monomacha ptice iz *irija* pridejo najprej k nam in se šele odtod razlete po vseh drugih deželah. V zirjenski tradiciji je npr. *Sar-dor* „okraj niže Pečore“ (prvotno „primorski okraj“).¹¹ O nekdanji slovanski miselnosti lahko samo ugibamo, nedvomno pa imamo v gornjem odstavku opravka s tako imenovanim ruskim „dvojeverijem“.

Poudariti je treba tudi, da se v ruski etnografski literaturi vzdržuje mnenje, ki pripisuje pojmu *irijb* še širši pomen. Tokarev pravi: *Vposledstviu christianskoje učenije o buduščej žizni perekrylo eti drevnyje predstavlenija, požaluj tolbko u ukraincev sohranilosъ smutnoje mifologičeskoje poverije o kakoj-to blažennoj strani — virij (irij), kuda uletajut osenjuju pticy i gde obitajut umeršije.*¹² Standardna dela o slovanski etnografiji termina *irej* niti ne omenijo. Po ukrajinskem verovanju se spomladi pticam na poti iz irija pridružijo tudi duše umrlih v ptičji podobi in prepevajo na drevju okoli domačih hiš. Profesor Tokarev me je ustno opozoril na meni nedostopni delo N. F. Sumcov, *Kulturnaja pereživanija*, Kiiv, 1885, poroča pa o tem tudi N. J. Korovko pri Brockhaus-Efrons, *Novyj enciklopedičeskij slovarъ*. Če pri tem pomislimo na praslovanski pokop v čolnu, ki so ga poznali tudi stari Germani¹³ in na znano, neosporavano etimologijo nemškega *Seele* „duša“, stvn. *sē(u)la*, got. *saiwala*, pragerm. *saiwalō, izvedeno iz *saiwa-z „See“, torej „v jezeru biva joča, iz jezera prihajajoča“,¹⁴ se nam mnenje Sumcova in Tokareva ne zdi več tako osupljivo. Praslovansko *irijb*, *vyrijb* je ostanek nekega prastarega verovanja in ga je treba, kakor kaže tudi etimologija teh besed, povezati z vodo.

V slovenski toponimiji najdemo osnovo *irijb v imenu zaselka *Irje* pri Rogaški Slatini na vznožju skalnatega Boča. Podrobne geografske situacije tamkaj še nisem utegnil preveriti. Germanist J. Stanonik me je opozoril tudi na hibridno ime *Irštajn*, to je strma skalnata stena z razvalinami starega vitanjskega gradu nad reko Hudinjo. V zgodovinskih virih se omenja samo ime gradu: 1140 *castrum Weitenstain*, in 1353 *Altweitenstein* poleg imena novega gradu *Neuweitenstein*. Tudi tpn. *Tremerje* ob Savinji južno od Celja lahko brez glasoslovnega nasilja razložimo samo kot stari brezpredložni lokal **tr(oj)ĕmъ irijĕ* s kontrakcijo kakor v *Dobr(oj)ĕpolje* in z redukcijo nenaglašene

⁹ Citirano po izdaji F. Miklošiča, *Cronica Nestoris*, Vindobona 1860, 149.

¹⁰ R. Trautmann, *Die altrussische Nestorchronik Povestъ vremennyx let*, Leipzig 1931, 198.

¹¹ Lytkin-Guljajev, *Kratkij etim. slovarъ komi (=zyrj.) jazyka*, 249.

¹² S. A. Tokarev, *Religija v istorii narodov mira*, Moskva 1965, 225.

¹³ M. Gavazzi, *Dug-ont coffin in Central Bosnia*, Man 1953, 129 z bogatimi navedbami literature.

¹⁴ J. Weisweiler, IF LVII, 25; Kluge-Götze, DEW¹⁶, 697.

vokala v sosesčini likvide, regularno tudi v slovenskih štajerskih govorih. Morda je enako tvorjen tudi sbh. kajkavski tpn. *Demerje* vzhodno od Sotle iz **d(voj)ěmь irьjě?* Za sln. *Tremerje*, novejšje n. *Tremersfeld*, v zgodovinskih virih 1300 *Tremesueld*, ca. 1480 *Trimosfelden*, 1498 *Trunosfelden* ni bilo doslej mogoče rekonstruirati nobenega zadovoljivega izhodišča iz kateregakoli slovanškega ali germanskega antroponima. Zgodovinski zapisi kažejo samo površno germanizacijo imena, ki ga je sproti priredil nemški pisar.

Bolj pogostna je v toponimiji dubleta *vyrьjьki se zdi najbolj verjetno izhodišče za hibridno ime *Virštajnska peč* nad Savo pri Brežicah, v nemških zapisih *Viersteinpetch*, prvič omenjeno 1477 *Wirmstein*, 1570 *Diernstein*, 1773 *Jungfernsprung*. Vsiljuje se nam rekonstrukcija prvotno slovenskega *vyrьna pečь. Enkratnem nemški zapis *Diernstein* kaže na vpliv stvn. *diorna*, *dierne* „děva“. Tudi drugi *Virštajn* z razvalinami gradu na skali nad manjšim pritokom Sotle, 1275 *Vierstein*, 1377 *Vierstein* kaže že zaradi slovenskega današnjega začetnega *v-* na isto osnovo. Bližnji tpn. *Verače*, 1480 *Wiratschperg*, 1524 *Weratschperg* lahko razložimo iz **vyr(ь)acь*, akuzativ od prvotnega **Vyr(ь)aci*. Vas je raztresena na slemenu nad strmimi bregovi Virštajnskemu sosednjega potoka. Zapisi 1480 *Tbaraschutzperg* in 1524 *Tuerastperg*, kar je nekoč Peisker rekonstruiral v *Tvarožič, kažejo na neko starejšje, danes pozabljeno ime drugega dela te široko raztresene vasi. Tudi ime *Varperg* za skalo nad Dravo pri Ptujju lahko izhajamo iz prvtnega sln. *vyrьna gora, sprejeto v nemščino še pred sovpadom vokalov *-y-* in *-i-* v en glas. Ker da sln. *-y-* stvn. *-ū-*, to pa kasneje n. *-au-* in to deloma v vzhodno nemških štajerskih govorih *-ā-*, nas historični zapisi 1246 *castrum Wrmperch*, 1272 *Wörmpersch*, 1465 *ze Wurmberch* ne presenečajo. Tudi razvaline gradu *Vernik* na skali nad Savo pri Kresnicah, 1154 *Uernich* razložimo najlaže iz *vyrьnikь. Nasproti stoji grad *Poganeč*. Celotno tpn. *Virje* ali *Verje* pri Medvodah, 1467 *under dem Weyer* ima enako lego na koncu savskega kanjona, nad jezom sedanje hidrocentrale.

Pri vseh teh imenih opozarjam na geografsko lego, ker se kar trije med njimi nanašajo na nekoč tako slavno teorijo J. Peiskerja,¹⁵ ki jo novejša strokovna literatura omenja samo še kot klasičen primer pseudoznanstvene fantastike. Peisker je v nemških imenih *Jungfernsprung* iskal prevod za slovansko *Děvinь, kar je izvajal iz iranskega *daeva* „zli demon“; v cerkvah, posvečenih sv. Vitu, ki regularno stoje v bližini teh krajev, pa nadaljevanje kulta slovanškega božanstva Svetovita. Slovenske nacionalne vede so prešle preko Peiskerja z vzvišenim, prezirnim molkom. Edini pri nas, ki je bil kljub vsem kritikam do svoje smrti prepričan o tem, da so to sledovi nekdanjih kulturnih mest, je bil germanist J. Kelemina, ki je sicer osporaval Peiskerju, da je treba v teh imenih iskati sledove Zoroastrovega kulta pri Slovanih, ampak da lahko izhajamo iz slov. *děva*, imena pomladnega božanstva, ki ga zasleduje zimski demon. Pisal je o tem dvakrat.¹⁶

¹⁵ J. Peisker, *Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes. Blätter für Heimatskunde IV* Graz 1926, 49–57; razširjeno v Starohrvatska prosvjeta N. S. 1928; glej tudi Etnolog I, Ljubljana 1926–27, 169.

¹⁶ J. Kelemina, recenzija J. Peiskerja, Etnolog I 166 in recenzija H. Pircheggerja, GMDS XXIV, 1941, 150.

Pri Tremerju je skala, ki se v izročilu celjskih Nemcev imenuje *Jungfernsprung*, ki jo omenja že Grimm. Drugo takšno kultno pozorišče so po Peiskerju *Verače*, tretje, *Virštajnsko peč* omenja prvi šele Kelemina. Slutil je, da se v prvem delu tega hibridnega imena skriva neka slovanska osnova, ki pa ji ni posvetil večje pozornosti.

Ker so v vseh južnoslovanskih jezikih, a tudi v češčini in v slovaščini sovpadli refleksi za slov. *vyrbjъ in *virъ, ki sta bila poleg tega še deloma sinonima, je praktično nemogoče v onomastiki razlikovati obe osnovi. Imena *Vir* so v Sloveniji pogostna v toponimih in v mikrotoponimih. Apelativ *vir* se rabi v knjižnem jeziku samo poetično v pomenu „fons“ poleg splošnega *izvir*. Samo v severnem pasu ob Dravi je *vir* „vertex“ in „locus fluminis profundior“. Toponima *Vir* pri Domžalah in pri Stični leže v močvirnem terenu, *Vir* ob Nevljici verjetno tudi nima nič skupnega s prej navedenimi kulturnimi mesti. Toda tpn. *Spodnje* in *Zgornje Verjane*, n. *Hanau* na sotočju rek Velke in Drvanje s Pesnico spominjajo po tvorbi na r. *Verbjanka*, blg. *Virjanka* in zraven je treba opozoriti tudi na antroponim *Verjanko* iz ljudske balade „Rošlin in Verjanko“. To je verjetno prvotno ime mitološkega bitja, ki je kasneje prešlo v srednjeveški baladni motiv.¹⁷ Na srbohrvatskem ozemlju so tpn. *Vir* samo pri Koprivnici, pri Ninu, pri Mostarju in pri Nikšiću.

Peiskerjev epigon Pilar omenja nad Riječino pri Sušaku skalo *Skok* in pod njo v reki *Lucinski Vir*. Sklepati smemo, da gre v tem primeru za osnovo *vyrbjъ. Isto velja tudi za *Gospojinski Vir* v Đerdapu, na katerega opozarja isti avtor.¹⁸ Pri osnovi *virъ* sta pomena „vertex“ in „locus fluminis profundior“ splošno slovanska, zato si z analizo pomenov v južnoslovanskih jezikih ne moremo dosti pomagati. Zanimivo pa je vendar, da pomeni *vir* v makedonščini in v bolgarščini „globoka voda za jezom v reki“.

Raziskovanje osnove *irbjъ, *vyrbjъ nas je torej privedlo na nevarno področje stare, vsestransko ovržene Peiskerjeve teorije, čeprav se nam pri tem odpira bistveno drugačen aspekt, ki ga pa, žal, bolj slutimo, kakor moremo neposredno dokazati. Imena tipa nemško *Jungfernsprung*, *Mägdesprung*, slovansko *Dívčí skok*, *Devín*, *Skok*, *Skočidjevojka*, *Momin kamen* itd. srečujemo tudi drugod po Evropi. Gotovo niso nič specifično slovanskega. Vsako takšno ime pozna svojo pripovedko. Vendar nas ne more in ne sme do kraja zadovoljiti samo folkloristično zbiranje teh pripovedk.¹⁹ Graški zgodovinar H. Pirchegger²⁰ je raziskal podrobno vse sage okoli nemško štajerskih imen *Jungfernsprung* in ugotovil, da so vse brez vsake zgodovinske podlage. Praviloma je ime povzročilo nastanek sage in nikoli obratno. Na koncu pravi: *Was für eine Bewandtnis hat es aber dann mit dem Jungfernsprung? Ich muss die Antwort*

¹⁷ Prim. sln. *Zarika in Sončika*, kar po imenu odgovarja lit. *Saules duktė*, let. *Saules meita* v narodni pesmi, in sti. *Duhitā Sūryasya* v Rygvedi. Glej V. V. Ivanov, *Otraženie ide. terminologii bližnjega kulbta v baltijskih jazykach*. Balto-slavjanskij sbornik, 1972, 193.

¹⁸ I. Pilar, *O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju*, ZNŽO XXVIII 1, str. 1.

¹⁹ C. Romanska, *Edin širokorazprostranen motiv v bulgarskite narodni predanija*. Narodno stvaralaštvo Folklor IV, zv. 15—16, 1965, 1169 d. in T. Vražinovski, „Momin skok“ vo makedonskite predanija. a. Makedonski folklor VI, št. 11, 1973, 85 d.

²⁰ H. Pirchegger, *Der Jungfernsprung*. Zeitschrift für Volkskunde VII, Berlin-Leipzig, 1935, 112—119.

schuldig bleiben, meine jedoch, dass etwas Geheimnisvolles, Düsteres aus ferner Zeit dahinsteckt. Tudi pripovedka o črnogorski *Skočidjevojki*, ki jo je že v prejšnjem stoletju literarno obdelal Ljubiša Šćepan Mitrov, se dogaja v petnajstem stoletju, ime se pa omenja že 1303 v ispravi Stjepana Uroša II kot *Devin vrh* in 1396 kot *Divičina stina* v neki beneški listini (citirano po I. Pilarju). Tega seveda ne smemo generalizirati na vse primere takšnih imen, upravičeno pa se nam zdi prepovršno stališče koroškega nemškega onomastika E. Kranzmayerja, ki v svojih imenoslovnih študijah vsa koroška imena *Jungfernsprung* na kratko odpravi s sklicevanjem na pripovedke.²¹

Nerazčiščen je ostal tudi problem, ali imajo avstrijskonemška imena *Jungfernsprung* sploh kaj skupnega s slovanskimi imeni te vrste. H. Pirchegger to zanika, češ da razen dveh nemških imen *Jungfernsprung* in cerkve, posvečene sv. Vitu v bližini nekaterih, manjkajo na slovenskih tleh vsi drugi karakteristični znaki nemško štajerskih krajev s tem imenom. S tem se ni strinjal J. Kelemina v svojem zadnjem poročilu, ki ga pa, žal, ni nihče več resno upošteval.

Vsako nemško štajersko ime spremljajo imena *Himmelreich*. Germanistična literatura razlaga to ime kot metaforo. A. Bach²² pravi v svojem odličnem delu: *Orte mit als empfundener freundlicher Lage werden häufig Himmel(reich) genant.* Na drugih mestih res omenja nekaj imen *Himmelberg*, izpričanih od dvanajstega stoletja dalje, povezanih največkrat s kakšnim bližnjim samostanom, dalje tudi ime *Der Nenziger Himmel* na Vorarlberškem, toda ime *Himmelreich* je po literaturi, ki jo navaja²³ izpričano samo enkrat v Schwarzwald, torej blizu češke meje. Jezero Aussee v Salzkammergut se imenuje tudi *Das steierische Himmelreich*; žal, ne morem sam lokalizirati dveh imen *Jungfernsprung*, ki jih omenjajo na Salzburškem. Blizu Aussee je *Kötlach* z bogatimi najdbami zgodnje slovanske kulture, ki se v arheologiji po tem kraju imenuje ketlaška. Tudi vsa druga imena *Himmelreich* spremljajo štajerske *Jungfernsprunge*! Vsiljuje se domneva, da je *Himmelreich* samo prevod za slov. **ir̥bj̥b*, **vyrb̥bj̥b*. Bavarcem se je v zgodnjem stiku s Slovani dozdevalo verovanje v spodnji, podvodni svet, kjer naj bi prebivale duše umrlih, že nekoliko smešno, zato se je pri njih ohranil anekdotično ironičen prevod. To je seveda samo hipoteza, ki jo germanisti lahko ovržejo, ako dokažejo, da so ta imena prav tako pogostna tudi drugod. Zdi se, da je mogoče na nemškem Avstrijskem najti tudi nekaj sledov slovanske osnove **ir̥bj̥b*, **vyrb̥bj̥b* v toponimiji in v mikrotoponimiji, toda natančna, podrobna obdelava tega kočljivega gradiva je ena izmed bodočih nalog germano-slavike.

Opraviti imamo z nekim pramitom, ki je bil verjetno nekoč skupen različnim primitivnim ljudstvom, a je pri Germanih in pri Keltih zamrl preje kakor pri Slovanih. Avstrijsko nemška imena *Jungfernsprung* je torej vendar mogoče povezati z alpsko slovansko dediščino, kakor sta mislila Peisker in Kelemina. Na ozemlju, kjer je gostota teh imen največja, so imena *Jungfernsprung* vendarle lahko prevod za slovansko *Děvinō. Na slovenskih tleh je ta

²¹ E. Kranzmayer, ZONF VIII, 104.

²² A. Bach, *Deutsche Namenkunde* II 1, §303, 314.

²³ R. Vollmann, *Beiträge zur Flurnamenforschung*, Beyer. Hefte f. Volkskunde IX, 1922, 108 d.; E. Grohne, *Die Hausnamen und Hauszeichen*, Göttingen 1912, 32.

osnova izpričana v imenu potoka *Devina* (*děvinьna), 1454 *Deweyn*, ca. 1490 *Dekein*, 1494 *Debin*, 1524 *Töbinger pachel* za reko in 1353 *Nyder Deweyn*, 1443 *Deben*, 1448 *Debyn*, 1449 *Debein*; za kraj. Imenska zbirka Slovenske Matice potok imenuje tudi *Zlodjev Potok*, navaja pa Kelemina *Hudičev mlin*. Nekje severno od Šoštanja se omenja 1480 *Tybeiner* in 1500 *Tywein*. Pri Ložu je hrib *Devin* s strmimi, previsnimi stenami. Kako je tam z vodo, je treba šele podrobno preiskati.

Grad *Devin* na strmi skali nad morjem severno od Trsta, je verjetno šele kasneje naslonjeno ime na slovansko *děva*. Furlansko ime *Duin* (*Zuín*?), italjansko *Duino*, nemško *Tybein*, pisano v 12. st. *Duino*, *Duin*, *Tivina*, v 13. st. *Dewin*, *Dewino*, *Duwino*, *Duino*, *Dvino*. Ker so tukaj pri Nabrežini Slovani v prvem kolonizacijskem valu pretrgali obalni pas romanskega prebivalstva, lahko sponiramo, da je romansko *Duin* refleks za slov. *dovynъ, morda iz predсловanskega *Devōna. Predrzna se zdi domneva, da bi že Veneti prinesli na jug neko obliko tega prakulta.²⁴

Nejasno pa je ime *Tiffen*, sln. *Podtubin(je)* ob Osojskem jezeru, 1050—1065 *Tewin* (*Tevvin*?), 1060—1075 *Tivin*.. E. Kranzmayer²⁵ izhaja iz keltskega **tib-* „močvirje“. Strma skala se tam imenuje *Jungfernsprung*, poleg je *Himmelberg*. Toda na slovenskem zahodu se že zgodaj pojavlja spirantični *b-*, ki nam v substitucijah povzroča velike težave. Nemci so ime *Wenedig* sprejeli že zgodaj, v 8., najkasneje v 9. stoletju iz sln. akuzativa *venetike, po prastari prometni poti skozi Kanalsko dolino, kakor večino drugih severnoitalijanskih imen. Toda Slovenci smo po poti preko Soče osvojili *Benetke*. Prim. tudi *Bate* iz *vete. Slovensko ime *Podtubinje* je lahko mlajša hibridna tvorba in v *Tewin*, *Tevina*, *Tiffen* ni mogoče kar a priori izključiti osnove *děvinъ > *děbin.

Na srbohrvatskem ozemlju je *Djevin skok* pri Kamanju, *Djevojački kamen* pri Avtovcu na črnogorski meji, *Diva* blizu Prenja, *Djeva* pod Romanija planino, *Djevojačka Stijena* trikrat v Bosni, pri Rogatici, pri Fojnici in pri Olovu, *Djevojačka Stena* pri Orašju v Srbiji itd. Sage omenja Pilar tudi v Kaštelanskem zalivu ob bregu *Divulje*, pri Bogočinu ob Krki in pri Ogulinu. Če je v Bolgariji *Momin mest* na Devinskem, tudi reke *Devina*, *Devnja* kljub drugačni etimologiji V. Georgijeva²⁶ ne smemo izključiti iz naše problematike.

Iz vsega povedanega lahko sklepamo na neko praslovansko inačico starega mita, o naravi katerega sklepamo, ali bolje samo slutimo nekaj malega samo iz etimologije.²⁷ Peisker in Kelemina se pri imenih *Devin* in *Jungfernsprung* sklicujeta na poročilo arabskega popotnika Masudija iz leta 943, ki pravi, da so v Arkonji na otoku Rujani v Sventovitem templju po božje častili leseni kip ženske ki so ga nato vrgli raz skalo v morje. Tega poročila še nisem

²⁴ Naj omenim, da celo pri sln. *děkla* „ancilla“, *deklè* „puella“, čak. *dikla* ni izključeno substratno poreklo. Berneker, SEW I 197 pravi „formantisch nicht klar“. Letonsko *Dēkla*, *Dēkle*, epiteton boginje usode *Laima* je iz **dhē(i)lā*, kar bi dalo slov. *dēla; *-kl-* ni slovanski sufiks.

²⁵ E. Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten*, Klagenfurt 1956, 222.

²⁶ V. Georgiev, *Voprosy jazykoznanija*, 1956, 1, 55.

²⁷ Že Vasmer, REW I 487 opozarja pri geslu *irej* na obsežno razpravo J. H. Toivonen, *Pygmäen und zugvögel*. Alte kosmologische Vorstellungen, FUF XXIV, 1937, 87.

utegnil praveriti po kakšni novejši kritični izdaji.²⁸ Pri vzhodnih Slovanih so drugačne geografske prilike v pretežno ravninskem ozemlju, toda poljska imena *Dziewina*, slovaško *Devin*, skala nad Donavo, madžarsko *Dévény*, 864 *Dowina*, v Lužici *Döben* iz stluž. *Dewin*, polabsko *Dewen*, *Döben*, ali nemško *Magdeburg*, slov. *Devin* in po drugi strani poljska imena *Wyrzy*, *Wyrzec* pričajo, da sta se pri selitvi Slovanov v Alpe in na Balkan pomešali med seboj dve bliže sorodni mitološki predstavi. Potrebnega bo pa še veliko dela, preden bomo lahko vsa ta imena spravili na posebno karto v bodočem slovanskem onomastičnem atlasu.

Naj na koncu omenim, da sem prvo idejo, ki me je privedla k reviziji vsega tega kompleksa vprašanj, dobil pri branju romana Jerzy Kosińskiego, *The painted bird*. Tam me je presenetil odstavek: *The swallows also led interesting lives. The favorite birds of the Virgin Mary, they came as harbingers of spring and joy. In the fall they were supposed to fly far away from human life, to perch, tired and sleepy, on the reeds growing in distant marshes. Lech said that they rested on a reed until it broke under their weight, plunging them into the water. They were supposed to remain under water all through the winter, secure in their icy home.*²⁹ To je skandinavsko verovanje, ki ga po Toivonenu, FUF XXIV 124, op. 1 poznajo tudi Finci in Estonci. Prvi poroča to o pticah selivkah Šved Olaus Magnus, *Historia de gentibus septemtrionalibus*, 1555, knjiga XIX, kap. 29 in knjiga XX, kap. 21. Za Slovane je pisec ameriškega bestselerja edina, žal, skrajnje nezanesljiva priča. To se po etimologijah sodeč bolje sklada z germanskimi in slovanskimi, kakor z ugrofinskimi predstavami.

²⁸ J. Peisker citira Masudi, *Goldwäschereien* (Mémoires d. Petersburger Ak. VI, 2, 1834, 318). A. Haas, (I) *Slaw. Kultstätten auf Rügen* (Pommerische Jahrbücher XIX, 1918); (II) Arkona i. J. 1168, 2. A., Stettin 1925; (III) Stubbenkammer, 2. A., Stettin 1921.

²⁹ Citirano po *Bantam edition*, 1972, 38.

* Za dragoceno pomoč in opozorila se zahvaljujem g. D. Križaj Keleminovi, M. Gavazziju, V. Novaku in M. Matičetovu.